

kiadványok. Amíg ezeket a szűrőket nem kötelező használni, alkotmányossági kifogás nem támasztható ez ellen a megoldás ellen. A szülőknek joguk van meghatározni, hogy a gyermekük mit nézhet meg a tévében vagy az interneten. (Mint ahogy például a munkaadónak is jogában áll szabályozni, hogy az alkalmazottai mire használják a hálózatra kötött számítógépeit munkaidőben.) Egészen más a helyzet azonban, amikor az állam próbálja ilyen – eleve tökéletlen – szűrők használatára kötelezni a fennhatósága alá tartozó közintézményeket, mert ez már az állampolgárok alkotmányos jogait veszélyezteti.

Az *amerikai kongresszus* által 1999 decemberében elfogadott, a *Gyermekek Internetes Védelméről* szóló törvény (CIPA) arra kötelezte azokat az iskolákat és közkönyvtárakat, amelyek részesültek a kormányzat bizonyos támogatásából, hogy szűrőszoftvereket telepítsenek a számítógépeikre – beleértve a könyvtárosok által használt gépeket is. Miután a könyvtárak tiltakoztak az olvasók jogainak ilyen módon való korlátozása miatt, a *Legfelsőbb Bíróság* végül salamoni ítéletet hozott: a támogatott közintézmények kötelesek a szűrőket megvenni, de nem kötelesek használni őket. Azaz a könyvtárak kialakíthatják saját házirendjüket; dönthetnek úgy, hogy kérésre kikapcsolják a szűrőt, vagy csak a gyerekeknek kapcsolják be, vagy más módszert használnak: elkülönítik a fiatalok által használt számítógépeket a felnőttekétől, vagy a gyerekeket csak az ügyeletes könyvtáros látóterében levő gépekhez ültetik le stb. Alkotmányjogi szempontból mindenképpen fontos, hogy a lehető legszűkebbre kell szabni az olyan intézkedéseket, amelyek az internet-hozzáférés korlátozására vonatkoznak – akár a kormányzat, akár egy könyvtár hozta azokat. Az indokolatlan szűrés, a túlblokkolás ugyanis több hátránnyal, mint előnnyel jár, és lehet, hogy van más, kevésbé korlátozó megoldás is. Sok embernek ugyanis a könyvtár jelenti az egyetlen „megfizethető” hozzáférési lehetőséget az internethez, ezért ezeknek a személyeknek az információhoz való hozzáférési joga sérül, ha a szűrők nemcsak a káros tartalmú weblapokat tiltják le, hanem sok hasznos oldalt is.

Mindenképpen tiltani kellene azonban az internet „lehívásos” (*pull*) természetével ellentétes „tolakodó” (*push*) típusú felbukkanó ablakokat, az elektronikus levelezést tönkrevető *spam*hez hasonlóan. Bár a kéretlen böngészőablakok között is vannak ártalmatlanok (pl. reklámok), de ez az agresszív technológia lehetővé teszi, hogy olyan káros tartalmú weboldalakra irányítsák a gyanútlan felhasználót, amelyeket az nem akart megnézni, és az oldal bezárására tett kísérletek sokszor csak újabb és újabb ablakokat nyitnak meg.

A másik fontos teendő a gyermekeknek szóló hasznos tartalmak bővítése, és a gyerekek megtanítása ezek használatára. Minél több kedvére való tartalmat és feladatot talál a gyerek az interneten, annál kevésbé fog a felnőtteknek szóló oldalakkal foglalkozni.

Záró gondolatok

Az internet elterjedésével a véleménynyilvánítási szabadság lehetőségei kétségtelenül bővültek, de vajon valódi céljának megfelelően élünk-e ezzel az alapvetően demokratikus joggal? A „szabadsággal élés” helyett mintha inkább a „szabadosság” és a „visszaélés” lenne jellemző. A párbeszéd, az álláspontok és érvek ütköztetése helyett sokszor csak egymás véleményét figyelmen kívül hagyó monológok kerülnek a világhálóra, és alkotmányos jogainkat ma már nemcsak az államhatalomtól, hanem a globális médiabirodalmaktól is védeni kell.

Fel kell tehát nőnünk a világháló teremtette lehetőségekhez: ki kell alakulniuk az önszabályozás alulról szerveződő intézményeinek, az önkorlátozás ésszerű gyakorlatának, fel kell nevelni a tudatos médiafogyasztó nemzedékeket. Az államnak – és ezen belül a jogrendszernek – pedig segítenie kell ezeket a folyamatokat: legfőképpen azzal, hogy nem akadályozza őket.

Drótos László
(Magyar Elektronikus Könyvtár)

Könyvtári és információtudományi folyóiratok

A cikk 38 nemzetközi és 10 német nyelvű *könyvtári és információtudományi* (LIS = Library and

information science) folyóirat felméréséről számol be. Az elemzést rögzített kérdéseket tartalmazó

kérdőívekre adott főszerkesztői válaszok alapján végezték el, s a 2003 tavaszán érvényes helyzetet tükrözi. Az adatok elemzése azt mutatja, hogy más szakmák folyóirataihoz hasonlóan ezen a területen is dinamikus fejlődés figyelhető meg az elmúlt tíz évben. A gyakorló szakemberek mind szerzőként, mind olvasóként aktívnak bizonyultak. Megállapítható, hogy nagyobb számban jelennek meg angol nyelvű cikkek, mint német nyelvűek. Minthogy a felmérés a szerkesztők szemszögéből vizsgálja a folyóiratokat, a figyelmet a folyóiratok általános jellemzőire, a szerkesztőségek összetételére, a szerkesztés folyamataira, a szerzőkre és az olvasókra fordítja.

Módszerek

A felmérésbe ugyanazt az 50 folyóiratot (időközben kettő megszűnt) vonták be, amelyeket *Schloegl* és *Stock* is vizsgált az olvasói összetétel és a hivatkozások szemszögéből. A kérdőíveket elektronikusan és hagyományosan is postázták; 43 szerkesztőtől (90%) érkezett válasz.

Eredmények

A vizsgálat eredményeit az alábbiak szerint lehet csoportosítani:

- a folyóirat általános jellemzői,
- online elérhetőség,
- az olvasók összetétele,
- szerkesztőbizottság és szerkesztőségi munka,
- a szerkesztés folyamata és a szerzők.

A folyóiratok általános jellemzői

A vizsgált folyóiratok főképpen eredeti cikket közölnek (86%); csak két folyóirat közöl konferenci anyagokat, s egy-egy cikkreferátumokat és hírleveleket. Az átlagos LIS-folyóirat tartalma így oszlik meg: 70% cikk, 7% híryanag, 8% könyvszemle, 5% szerkesztőségi közlemények, 5% hirdetés, 2% termékismertetés, 3% egyéb.

A könyvtárosság és a dokumentáció kérdéseivel foglalkozik a közlemények 70%-a, de vannak olyan lapok is, amelyek máshová helyezik súlypontjukat: üzleti információ, információpolitika és közigazgatás stb. A vizsgált folyóiratoknak közel fele nem közöl hirdetéseket. A legtöbb folyóiratban a cikkek – általában a szerző által készített – tartalmi összefoglalóval jelennek meg. A nem angol

nyelvű folyóiratok a tartalmi összefoglalót angolul is közlik.

Online elérhetőség

Harmincnyolc szerkesztőség válaszolta, hogy a folyóiratot elektronikus formában is közreadják. Azok, amelyek ezt nem teszik, a honlapjukon adnak hírt a tartalomról, közlik a cikkek tartalmi összefoglalóját.

Az olvasók összetétele

Az olvasók többnyire a nyilvános szektorból valók, csak kevés szerkesztőség válaszolta, hogy olvasóik azonos arányban fordulnak elő a köz- és a magánszférából. Az olvasók megoszlása: tudományos könyvtáros 34%, közkönyvtáros 10%, könyvtár- és információtudományi kutató 33%, az információs ipar dolgozója 12%, dokumentátor 5%, egyéb 6%.

A beérkezett válaszok alapján kiderült: a szerkesztők olvasóik 64%-áról gondolják, hogy gyakorlati szakemberek, és 36%-áról tételeznek fel tudományos felkészültséget. A német anyanyelvű szakértők főként német LIS-folyóiratokat olvasnak, kevesebben angol nyelvűt. Ez az eredmény hasonló a korábbi vizsgálatéhoz.

A vizsgált folyóiratok 84%-ának nyelve megegyezik átlagos olvasójuk anyanyelvével; csak három folyóirat esetében állapítható meg, hogy a publikálás nyelve (angol) az olvasók legalább felének nem anyanyelve.

Szerkesztőbizottság és szerkesztőségi munka

A folyóiratok 40%-ánál a szerkesztőbizottság létszáma meghaladja a tízet. Háromnegyed részüknél a tagok a kiadó ország szakemberei, s csak negyedüknél található nemzetközi szerkesztőbizottság. A nemzetközi folyóiratokban megjelent publikációk színvonala magasabb, mint a német nyelvűekben megjelenteké.

A szerkesztés folyamata és a szerzők

A közlésre elfogadott cikkek általában nem jelennek meg azonnal. Átlagosan hat hónap telik el az elfogadás és a közlés között. A szerzők között hozzávetőleg azonos arányban fordulnak elő tu-

dományos kutatók és gyakorlati szakemberek. Ez jelentősen befolyásolja a folyóiratok tartalmi színvonalát. A folyóiratok többsége nem fizet szerzői tiszteletdíjat.

/SCHLOEGL, Christian–PETSCHNIG, Wolfgang: Library and information science journals: An editor survey. = Library Collections, Acquisitions, & Technical Services, 29. köt. 1. sz. 2005. p. 4–32./

(Wéber Katalin)

Tudományos kommunikáció a digitális környezetben: magatartási formák és vélemények a szakfolyóiratok szerzői körében

A Centre for Information Behaviour and the Evaluation of Research (CIBER) kutatócsoportja a Publishers Association és az International Association of Scientific, Technical and Medical Publishers megbízásából folytatta le 2005-ben azt a vizsgálatot, amelynek fő céljai a következők voltak:

- mennyiben vannak tudatában a szerzők a nyílt hozzáférés koncepciójának, s mi a véleményük az új publikálási modellekről, köztük a nyílt – ingyenes – hozzáférésről, és az intézményi digitális cikklerakatokról (repositories);
- mennyiben egyeztethetők össze ezek a hagyományos publikálási rendszerről alkotott nézeteikkel;
- milyen változás mutatkozik a kb. 18 hónappal korábban (2004-ben), ugyancsak a CIBER által lefolytatott, s hasonlóképpen kiterjedt felméréssel feltárt nézetekhez és magatartásformákhoz viszonyítva.

Az Institute for Scientific Information (ISI) bocsátotta rendelkezésre annak a 100 000 szerzőnek a nevét és címét, akiket véletlenszerűen választottak ki az ISI által regisztrált, 2004-ben publikálók közül. A publikációk kiszűrése után 76 790 szerzőnek küldtek e-mailben felkérést, akik közül 5513 vállalkozott az elektronikus kérdőív kitöltésére; a 7,2%-os válaszolási arány jónak tekinthető. A válaszolók viszonylag arányosan oszlottak meg a különböző tudományágak és a felmérésbe bevont országok (Ausztrália, India, Mexikó, Franciaország, Görögország, az USA és az Egyesült Királyság) között: talán csak az ázsiai szerzők voltak alulreprezentálva az angol nyelven és latin betűkkel lebonyolított vizsgálat miatt.

A cikk részletesen elemzi, és grafikonokon mutatja be a vizsgálat eredményeit. A teljes anyag hozzáférhető a www.ucl.ac.uk/ciber/ webcímen. A jelen feldolgozás a válaszok adatszerűségére koncentrált, egy későbbi publikáció feladata lesz a kérdő-

ívekhez fűzött szabad kommentárok és észrevételek elemzése.

A felmérés fő következtetései

A szerzők a publikálás helyének megválasztásakor elsősorban a folyóirat tekintélyét, olvasóközönségét és impaktfaktorát veszik tekintetbe. A legkevésbé törődnek azzal, hogy kapnak-e engedélyt utó- vagy előnyomatok elhelyezésére a weben vagy valamely cikklerakban, illetve a szerzői jog fenntartására.

A válaszolók 96,2%-a tartotta nagyon fontosnak az előzetes szakmai lektorálást (peer review). 77%-uk szerint a lektorálás nyomán javult közleményük színvonala. Ám meglepő módon a pozitív megítélés korfüggő: a szakmai pályafutásuk későbbi szakaszát taposók már nem tartják annyira fontosnak az előzetes szakmai lektorálást. A lektorálással szemben felmerülő kritikák olyasmit tartalmaznak, mint a lektorálás elhúzódnása, gondatlansága vagy felületessége, a lektorok felkészültségének megkérdőjelezése, a szerkesztők és lektorok hatalma tudományos karrierük fellendítésére vagy megtörésére, a lektori vélemények nyilvánossá tétele, a lektorok anonimitásának felszámolása.

Érdekes módon annak ellenére, hogy a szerzők növekvő bizonytalanságot éreznek az egyre dagadó szakirodalom miatt, nem magukat hibáztatják az információrobbanásért. Többen megjegyezték, hogy túl sok gyenge minőségű anyag jelenik meg, különösen az interneten, s a publikációs kényszer (publish or perish) is a színvonal csökkenéséhez vezet. Ez utóbbit tekintik sokan a legnagyobb problémának a jelenlegi „folyóiratválságban”.

Két, egymással összefüggő, de a jelenséget más-más szemszögből megközelítő kérdésre válaszol-